

Koning Albert dekoreert Fransche soldaten.

postbode in uniform, zoo van de straat meege-
nomen, enz.

Dat er 's nachts ook treinen met burgers voor-
bijrijden, hoort men aan 't geroep of 't gezang..

Naar Duitschland! Dat was vooral in 't ge-
vernementsgebied de bestemming!

Laten we eerst een algemeen overzicht geven.

De reis naar Duitschland duurde twee, drie,
vier dagen, al volgens 't kamp waarheen men
gevoerd werd. Onderwege kreeg men wat dunne
soep, zoodat men al dadelijk de levensmiddelen
door moeder de vrouw nog ingepakt, al gauw
aanspreken moest.

Vroeg viel de vorst in, en velen zaten achter
de bevroren ruitjes van hun trein te bibberen.

De verzamelingskampen waren Munster, Sol-

tau, Mescheide, Alten-Grabow, Guben, Cassel,
Klein-Wittenberg.

Als echte gevangenen zat men er achter de
draden, waartusschen er met electriciteit gela-
den waren. In de kampen was de behandeling
verschillend: hier verwarmde men de barakken,
daar niet, sommigen moesten op den vloer sla-
pen, anderen op zakken, waarin het echter ook
gewoonlijk van ongedierte wemelde. Dit was
trouwens de plaag in alle kampen, ook die der
krijgsgevangenen.

Als onbarmhartig middel er tegen was het
scheren in zwang, zoo teekenend door Victor
Delille van Maldegem beschreven.

Victor Delille is gevangene geweest te Holz-
minden en gaf over zijn verblijf notas in zijn

weekblad «Het Getrouwe Maldegem.» Wij lichten er dus dit uit:

«Dat scheren van kop tot teen van de gevangenen is opgekomen in den Zomer van 1915.

Eerst was het maar ontsmetting van de kleederen alleen en dat was ook reeds al schandelijk genoeg.

Op 't onverwachts wordt een lijst afgelezen van een dertig namen die 's anderendaags moeten naar de baden gaan, zonder nog van ontsmetting te spreken. Maar iedereen had den stoomketel zien aankomen en plaats nemen vóór het badhuis. Die stoomging in een ijzeren koffer zoo groot als een forewagen en daarin werden de kleederen geworpen met elks naam erop.

Het spreekt van zelf dat elkeen er zijn geldbeugel uithaalde, want het leder was voorgoed kapot, dat heb ik ondervonden met eens mijn bretelles eraan te laten.

Maar gij zult vragen: waar zat elk alsdan, die van zijn kleederen beroofd was?

Ja, die zaten gedurende twee, drie uren in hun geboortekleed, met hun dertig bij malkaer, zoo juist als varkens, gereed om geslacht te worden.

Wie eraan gedacht had een paar kloefen mee te dragen, kon tenminste toch zijn voeten bergen en wie een handdoek had zien te verduiken, kon hem om de lenden doen, maar gebruikte hem als zitting om zich nog niet meer te besmetten door te moeten zitten op een plaats waar zooeven een mensch met puisten over heel het lijf gezeten had.

Want nergens heb ik de menschen-ellende zoo naakt gezien, en vooral door hun eigen schuld in den tijd der weelde, en 'k herinnerde mij de woorden van den bestierder van het krankzinnigenhuis te Gent: «de helft dezer ongelukkigen zijn de slachtoffers hunner ontucht.»

Maar er waren ook eerzame menschen bij.

En 'k zal nooit dien zeventigjarigen Franschman vergeten, met een bult van achter en van voren.

Hij was nu al zoo oud geworden en misschien was het de eerste maal van zijn leven, dat hij zijn bespottelijkheid, die slechts zijn moeder gezien had, aan anderen moest vertoonen, en hij weende nu gelijk een kind, misschien ook voor de eerste maal van sedert hij uit zijn moeders handen ontsloopt was.....

Na twee, drie uren kwam een uur, die soms tot ook twee uren gerekt werd, dat ze in een ruimere plaats gedreven werden, om hun kleederen terug te ontvangen.

Dewijl het een ruimere zaal was, was zij ook veel kouder, en om zich te verwarmen, sprongen zij boven malkanders rug, of dansten een polka, zoo wild-beestelijk dat de negers het niet konden beter doen.

Een Gentenaar, kunstenaar van stiel, was in zijn water. Nooit had hij op de markt zoo gansch vrij zijn perelaars kunnen maken, en hij slingerde zijn beenen in de lucht en kletste met zijn voeten dan, zoo luid als de omstanders met hun handen.

Wel spijgt voor hem dat hij om geen centen

Generaal Maglinse, algemeen stafoverste.

kon gaan, dewijl niemand een ondervest aan had.

De uitdeeling van de kleederen bracht eindelijk het beestenspel op zijn hoogste.

Er waren geen touwen of linten of naamkaarten meer aan: hemden en lijfrokken, broeks en vesten, kousen en stasen werden door twintig handen te gelijk vast genomen en aan twintig en meer lijven getrokken, eer zij hun echten eigenaar vonden en velen, die met een goede broek waren aangekomen, trokken met een versletene en gelapte nu af, om den strijd ervoor in de barak uit te vechten.

En de geldwaarden, uurwerken en juweelen, ja, die waren bij den een of anderen vriend in veiligheid gebracht.

En wat dan, wanneer plots ook die barak opgeroepen werd, en alles wat in de barak was, in den ketel moest!

Dat eerste tijdvak van de ontsmetting was nog niets bij hetgene een maand later begon: de schering!

Het begon natuurlijk ook met het afleveren van de kleederen en men wist het op geen vollen dag zeker wanneer het gebeuren zou. Want velen hadden reeds een kameraad uitgekocht voor een mark of twee om in hun plaats te gaan.

Eerst wanneer 's morgens twee Duitschers met de bajonet vóór de deur stonden, was het zeker dat men naar den ketel moest.

Het begon ook met de ontkleeding en het afleveren van de kleederen! Wie heel zuiver was, kon het ontspringen, maar al de anderen moesten op de tafel.

Ik was een der weinigen, die op de tafel niet gelegen hebben, maar ik heb 't gezien door het venster, welk venster nadien ook met planken toegenageld werd.

'k Had het eerst hooren vertellen van M. Van Calberghe, den hoedenfabrikant van Oudenaar-

de, die de eerste maal bijna vrijwillig zich had laten scheren om het te kunnen beschrijven; de tweede maal betaalde hij ook een plaatsvervanger; er waren er alzoo die geld verdienden met zich herhaaldelijk te laten scheren en schrepen dat ze zoo glad waren als een paling.

Maar het afstootelijkste heb ik gezien van een rijken heer uit Brugge, een man van in de zestig en terwijl hij op de tafel lag, moest zijn zoon van zestien jaar erop staan kijken, en na den vader werd er de zoon opgelegd.

Hij had mij juist den dag te voren gezegd dat het bijzonder pijnlijk moest zijn al achter geschooren te worden, dat hij alzoo nog niemand geweten had, die, na een operatie en vooral wanneer het haar weerom zijn stoppel begon te krijgen, niet meer gaan kon.

En zeggen dat de beulen die deze bewerking deden, ook Belgen waren, en er een zeker genoege in hadden de foltering zoolang en zoo verijnd mogelijk te maken.

Eerst was de kop geschooren, zoo kort dat het zoovele kletskoppen geleken, en wat zeer te verwonderen was, de baard niet.

Maar geen pijltje bleef anders over van heel het lijf, tot de teenen toe, zoo juist zeg ik als de speenvarkens die naar Engeland gestuurd werden.

En als de bovenkant klaar was, werd het lichaam door een paar beulsknechten op zij gedraaid en zoo kwam eindelijk ook het achterste boven en de beenen werden opengerekte.

Dat dit alles altijd niet met de handigheid van een bekwam heelmeester gebeurde, kunt ge wel begrijpen.

En eens heb ik een patiënt, die waarschijnlijk gekwetst was, hooren huilen tot in mijn barak, waar ik voor het venster zat, vijftig meters er af.

Op 't laatst had de Duitsch geen zeep meer, en daarom werd een scheikundige stof gebruikt, die het haar bijna oogenblikkelijk afbrandde, maar niet zonder pijn.»

Ja, de mannen aan Duitschland overgeleverd, moesten afstand doen van al hun eigenwaarde, hun persoonlijke vrijheid. Ze hadden geen eigen wil meer. En zoo trachtte men nu ook de gedeporteerden te ontzenuwen.

Eenige dagen na hun aankomst werden ze met rust gelaten.

Dan vroeg men aan de ongelukkigen, of ze een arbeidskontrakt wilden onderteekenen; zoo immers kon men den dwang tegenspreken. Maar om de weggevoerden tot die onderteekening te brengen, wilde men hen eerst lichamelijk en zedelijk uitputten. Twee wapenen greep men daartoe aan: de koude en den honger!

Leef dan op watersoep en koffie met een klompje brood, 't eenige voedsel, dat verstrekt werd.

O, wat folterde de honger onze landgenooten, die men rond de keukens en vuilbakken zag dwalen, begeerig naar een stuk aardappel of aardappelschillen, een schil van een raap, een korstje brood.

En op zoo'n oogenblik kwamen de Duitschers met hun verleidend kontrakt en klonk het:

«Maar teeken, ge zijt vrije arbeider, verdient geld, kunt eten koopen.»

Geen wonder dat velen bezweken. Maar velen ook hielden vol en weigerden.

«Ge behoeft immers niet voor den oorlog te werken», beweerden de ronselaars. «Ge kunt met verlof naar huis gaan, nog geld naar uw gezin zenden.»

Weigeren ondanks alles! Uit België wilde men hun pakjes zenden. Maar de hardnekkigen mochten in hun strijd niet geholpen worden.

De gouverneur-generaal verbood aan het Belgisch agentschap voor de gevangenen onder bescherming van het Rood Kruis levensmiddelen naar de zoogenaamde werkloozen te sturen. Immers, men noemde dezen «vrije arbeiders» en ze konden maar door de gewone post bereikt worden, dat wil zeggen, met dure, trage verzending.

De klachten klonken luider; de vreemde gezanten bemoeiden zich met de feiten en markies de Villalobar slaagde er toch in op 19 Februari 1917 een dienst voor de weggevoerden naar Duitschland te organiseren.

Het Nationaal Komitee verleende zijn hulp, en privaaf initiatief wist op enkele dagen, schier in 't geheim, een som van 367.647 frank te verzamelen, om 108.417 kg. levensmiddelen naar zeven kampen te sturen.

O, het lijden van hen, die bleven weigeren! Ze werden in sneeuw of modder tegen muren gesteld, uren lang, dag en nacht, juist zooals we het in Noord-Frankrijk zagen. Velen vielen uitgeput neer, moesten naar 't hospitaal gevoerd worden, stierven, of keerden eindelijk als wraken naar huis terug.

Dan een ander middel: men zond de weigerenden naar Oost-Pruisen, naar de zoutmijnen, naar Silezië, naar afgelegen streken, waar geen toezicht was, waar men de martelaars nog meer afbeulen kon!

Laten wij nu ook eenige getuigenissen uit de Deutsche hel aanhalen: het woord is niet overdreden...

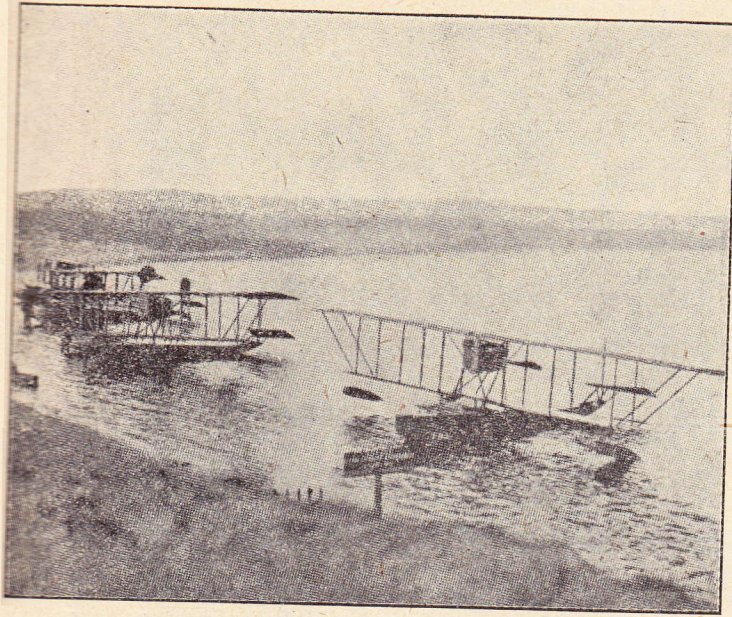
Henri Spinoy van Brussel, verklaarde op een officieel onderzoek:

«Den 24ⁿ Januari 1917 werden wij te Brussel-Zuid in een trein geladen, die bij het vertrek verwarmd was; te Leuven werd de verwarming echter onderbroken. Te Landen kregen wij een portie zuurkool. Te Aken en in een volgende plaats, die ik niet nader zou kunnen aanduiden, werd ons oneetbare soep verschaft, waarin we sneedjes beetwortels vonden.

Na een reis van 36 uur kwamen wij in het kamp van Munster aan.

Men verplichtte ons te slapen op zakken, die met afval van papier en met voden gemaakt waren, en die van ongedierte wemelden.

Ons voedsel in het kamp bestond uit: 's morgens een brood van 2 kg. 500 voor tien personen; om 8 u. 30 een mengsel, dat men thee noemde; om 12 uur soep van visch, koolrapen of beetwortels en om 16 uur nog eens den drank, dien men als thee aanduidde. Een keer kreeg wij een scho-

Watervliegtuigen.

tel maïs-pap. Wij zijn acht dagen te Munster gebleven, waar wij een geneeskundig onderzoek ondergingen.

Luitenant Heping kwam verscheidene malen bij ons aandringen, opdat wij een arbeidskontrakt zouden ondertekenen. Hij kreeg geen antwoord.

Acht dagen na onze aankomst werd het kamp in groepen verdeeld. Onze groep moest naar Porta. Daar wij weigerden te werken, moesten wij op een rij gaan staan, 50 cm. van elkaar, rechtop in de sneeuw. Ons werd formeel verboden om te verroeren, aan onze behoeften te voldoen, de handen in onze zakken te steken of handschoenen aan te doen.

Drie dagen lang moesten wij in die houding staan van 9 tot 12 en 14 tot 17 uur.

Matrassen en dekens waren weggenomen en bij die vinnige koude moesten wij slapen, met onze kleeën als enige beschutting. Dagelijks kregen we een half rantsoen koolstronkenmoes, dat waarlijk stonk.

Door deze mishandeling uitgeput, stemden er dertig in toe te werken — maar zonder kontrakt te tekenen — in de «Akt. Ges. Porta-Cimentwerke» te Porta. Reeds arbeidden er veertig Engelschen.

De bestuurder Mayer was een brutale kerel; zonder reden of voorwendsel sloeg hij de gedeporteerden.

Het werk was ruw, we moesten sneeuw en ijs scheppen en steenen wegvoeren. We arbeidden in open lucht. We waren meestal doornat en konden nooit van kleeën verwisselen.

Porta was van elke kerk ver verwijderd en we verkeerden dus in de onmogelijkheid onze godsdienstige plichten te vervullen. We bleven er een maand zonder ooit een priester te zien.

Daar wij die behandeling niet langer konden

verdragen, weigerden we na een maand allen arbeid.

We werden terug gestuurd naar het kamp van Munster, waar we vier dagen bleven. Dan moesten we naar Oberhausen, bij Dusseldorf, waar we in een fabriek van gewapend beton gebruikt werden.

Te Oberhausen heeft men ons niet geslagen, maar het voedsel was onvoldoende en niet eetbaar. Dagelijks verstrekten men ons 250 gram brood, 3/4 liter koolrapen- of beetwortelsoep, 's middags, en om 7 uur boonensoep.»

Filippe Dubois werd ook naar Munster gestuurd en dan naar Merklinden bij Bochum, waar er een konstruktie-atelier was.

«Wij logeerden», vertelt hij, «in huisjes voor de mijnwerkers gebouwd. Om 5 uur stonden we op en om 6 uur waren we op de werf. Dadelijk moesten we aan den arbeid: graafwerk. We stonden tot aan de knieën in 't water. Om 9 uur kregen we 100 gram brood en moesten dan voortzwoegen tot 's middags.

Vervolgens begaven we ons naar een loods, waar men ons een halve gamel soep van beetwortels en rapen toediende.

We middagmaalden tusschen 1 uur en half twee en moesten dan weer werken tot 4 uur. Een kwartier rust met uitdeeling van 100 gram brood en weer aan onze taak tot 8 of 9 uur, terwijl de Duitschers om 7 uur uitscheidden.

's Avonds moest men ons opnieuw soep verstrekken, maar 't gebeurde, dat de meestergast verklaarde, dat we niet genoeg hadden gewerkt, en dan onthield men ons dat ellendig voedsel nog.

De twee Deutsche meestergasten bezaten matrakken, die ze voortdurend gebruikten. Zekeren dag had ik keelpijn en ik vroeg dus, of ik naar den dokter mocht gaan. Ik werd geweldig geslagen. Na die mishandelingen, vroeg de meestergast mij, spottend, of ik nu genezen was.

Merklinden was een echte hel. Mijn jonge broeder, die bij mij was, weende voortdurend. Zijn lijden was mij nog pijnlijker dan mijn eigen.

Nooit konden we onze godsdienstplichten vervullen: de Zondag was een werkdag als de andere. Als we nalieten op Zondag naar de werf te gaan, kwamen soldaten ons heien en zetten ze ons, bij vinnige koude, op den koer.

Wij meenden dat deze onmenselijke handelwijze slechts wreedheid was van de ondergeschikten en wij gingen dus klagen bij den baas, mijnheer Naumann, die ons echter antwoordde, dat het zoo hoorde en we maar op ons werk moesten sterven.

Tegen 10 Maart spanden alle Belgen te Merklinden samen en weigerden eensgezind allen arbeid. Van toen af kregen we geen voedsel meer. Zeven dagen lang leefden we van aardappelschillen en van stukjes brood, die we bij 't uitgaan der school aan de kinderen bedelden. Den zevendenden dag voerden soldaten ons naar Munster, waar we tot 30 Maart werkloos bleven.

Door honger uitgeput, stemde ik dan toe te arbeiden, maar zonder kontrakt.

Ik werd naar Sterkrade gevoerd, in een fabriek

Atrops und Naumann A. M. B. A. Eisenbahnbau und Tiefbaugeschäft Dusseldorf.

De man hield dus 30 pfennig over ! (1)

* * *

We hoorden zooeven in een getuigenis, dat de Duitsche kinderen dikwijls medelijden betoon- den met de gevangenen en brood gaven.

Treffend is het wat we hooren in de beschrijving der lotgevallen van den Mechelaar Frans Rillaerts, zooals we die lezen in het boeiend werkje van den heer Frans Van den Bergh, « Oorlogs- verhalen. In een Duitsch gevang. »

« Rillaerts werkte op een hoeve. Hij moest scho- ven in de dorschmaschine steken. Daar kwam wel eens een meisje bij staan, uit de kostschool te huis, Gretchen, een blond vergeet-mij-nietje van veertien jaar. Dat kind kende wat Fransch en was fier daarmee uit te pakken in aanwezigheid van hare minder geleerde kameraadjes. Wanneer de kennis gemaakt was, waagde het de ingenieur, een werkmakker ook, te vragen of er niet wat in- slag te krijgen was.

Het meisje liep naar huis en kwam terug met eenen boterham dik gesmeerd met leverpastei, onder haren voorschoot verborgen. Dat deed mij denken aan hetgene ik te Mechelen zag gebeu- ren, net hetzelfde, maar met wisseling van per- sonen. Toen weerspannige Duitsche soldaten, die niet meer vechten wilden, en Italiaansche krijgs- gevangenen, voor hunne straf, schepen moesten lossen in de vaart bij de Brusselpoort, deed het mij deugd onze goedhartige jeugd gade te slaan. Zij wisten hoe ontoereikend die gestraften gevoed waren ; zij kwamen, de meisjes vooral, met hun- nen schoolboek, onder den voorschoot verborgen, afgeloopen, trokken zeer onnoozel voorbij en, zonder dat een van de toezichters iets ervan be- merken kon, verhuisde de koek naar den vestzak van den hongerlijder, die niet lang ter leerschool had behoeven te gaan om te weten hoe hij zich plaatsen moest.

De kinderen zijn altijd en overal edelmoedig, zij worden slechts hardzuchtig door omgang met groote menschen.

« En voor mijn vriend daarboven », wees op mij de ingenieur, « hebt gij dien vergeten ? »

Het Franschsprekend kind vloog weer naar huis en, intusschentijd, werd mij de helft van den boterham met leverpastei naar boven ge- zwierd : lekker, lekker, lekker ! 't was spijtig dat het zoo gauw op was.

Daar was onze engelbewaarder terug met twee dunne boterhammekens met hesp erusschen. De moeder zal gelukkig geweest zijn haar kind, dien dag, zoo eetlustig te hebben bevonden : een tee- ken van gezondheid. Een boterham voor den in- genieur, de andere, in papier gewikkeld, naar boven ! Daarna nog ieder een appeltje ; ik zeg een « appeltje », maar 't zal wel een « appel » ge- weest zijn, doch 't was mijn maag, met haar bril

(1) Ontleend aan : « Les déportations de civils belges en Allemagne en dans le Nord de la France. » door René Henning.

Een Duitsche veldtelefoon neemt berichten op.

waar men munitie vervaardigde en ook hout- en ijzerwerk maakte.

Daar ik Fransche en Russische gevangenen in een houtmagazijn zag, gaf ik op schrijnwerker te zijn en men zei mij, dat ik houten kisten moest timmeren.

Op 30 Juli legden wij het werk neer, daar men ons gezegd had, dat wij dan vrijgesteld zouden worden. Tot 9 Augustus liet men ons met rust. Op dien datum kwam een officier uit Munster bij ons aandringen, dat we voort zouden arbeiden, ons belovend dat we op 12 December geheel vrij zouden zijn en dadelijk van een verlof van veer- tien dagen konden genieten.

Zedelijk en lichamelijk uitgeput, gaf ik in schijn toe, zonder echter een kontrakt te teekenen, vast voornemend, mij in Brussel te verschuilen, om aan een nieuwe wegvoering te ontsnappen.

Te Sterkrade konden we zoo min als te Merk- linden onze godsdienstige plichten vervullen.

's Zondags moesten we van 6 tot 13 uur wer- ken. De Duitschers zeiden dat we 5 mark per dag verdienden, maar op 't einde van een week, kre- gen we slechts enkele pfennig.

Ziehier mijn bon :

N° 31.

Dubois Philippe :

56 1/2 Stunden à 0.50 M.

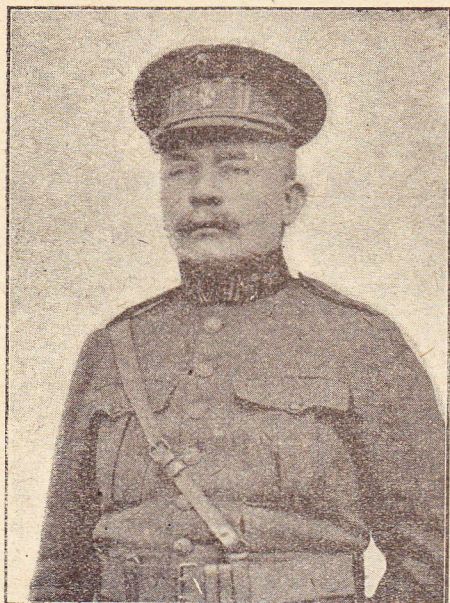
Tage à

Abzüge. 28.25

Schuppen	6.40	
Kranken Beitrag	1.40	
Inv. u. Alt. Vers.	0.50	
Zusche	1.25	
Küche	13.50	
Reisekosten	4.90	27.95

S. M. 0.30

Betrag sofort nachzählen.

Generaal Rucquoi.

met verkleinglazen, die me dat deed gelooven.»

O, die honger. Hoeveel weggevoerden beginnen in hun wanhoop, hun afbeuling een onvoorzichtigheid, sloegen een bewaker, een hunner verdrukkers en werden dan naar een dier helsche gevangenen gesleept, waar zooveel geleden werd.

Wat martelde de honger daar in de ondermijnde lichamen. Gelukkig zij, die een pakje kregen nu en dan. Maar zij, die niets ontvingen! Dezelfde Rillaerts van Mechelen vertelt:

«Eens zag ik een Fransman wanhopig weenen als een kind. Het deed hem grievend pijn te zien hoe anderen steeds pakken ontvingen, hij nooit. Hij beschuldigde de zijnen hem hardvochtig te hebben vergeten, en kon zich niet overtuigen, dat reeds veel werd opgezonden en niets toekwam. Eens toch was hij onder de gelukkigen; hij danste als een zinneloze, kwam naar mij geloopt om mij het verheugende nieuws mee te deelen, drukte het dierbaar pak tegen de borst, kuste het met de vervoering van eenen verliefde en kroop weg in zijne cel om het aan aller oogen te onttrekken.

Nauwelijks was hij daar gezeten bij zijn schat, had alles uitgestald en met de oogen verslonden of het onverbiddelijk bevel van den onbarmhartigen bewaker klonk: «Heraus, arbeiten!»

Verschrikt sprong hij op zonder den tijd te hebben in te pakken en weg te bergen; toen hij, eenige stonden later, wederkeerde, was alles verdwenen, zonder dat iemand van iets afwist. Ik heb toen dien sterken man zien weenen als een kind, wanhopig zich het hoofd stootende tegen den wand, dreigende zich op alles en op ieder te werpen; die wanhoop was verschrikkelijk. Ik kreeg de toelating hem mijn pak aan te bieden: hij weigerde, dat was niet hetzelfde, daaraan waren niet dezelfde gevoelens gehecht, dat was niet

door dezelfde beminde handen toeberaid. Toen het mij gelukte hem tot bedaren te brengen, stemde hij er slechts in toe den inhoud met mij te deelen.

Wij trokken strootje wie zou beginnen met kiezen: hij eerst, dan ik, elk op beurt een stuk; wat overschoot van den peperkoek na de gewone plundering in 't bureel, in tweeën gebroken: de grootste brok viel aan hem. Het geluk wilde hem mee. Ik had de voldoening hem te zien lachen met tranen op de wangen. Hij bleef mij altijd erkentelijk en wist mij dikwijls kleine diensten te bewijzen, welke van zoo groot gewicht zijn, wanneer men zich verlaten gevoelt te midden van een wereld van vijanden.

Hij was een hoogst ontwikkeld man, een ingenieur, die tegen Duitsche gendarmen had gevochten, toen zij in de fabriek zijns vaders te Maubeuge kwamen om de machienen in beslag te nemen.»

Rillaerts zegt verder over die gevangenen:

«Aan de eenzaamheid in de cel gewende men langzamerhand, men telde de dagen af, de uren, de minuten; het waren eeuwen, dat 's waar, maar wat achter den rug lag, was toch zooveel gewonnen. Doch de nacht, de slapeloze nacht met zijne nare droomen, daar had men schrik van, niet schrik van de duisternis, doch schrik van zich zelve. Wij verkeerden allen in den toestand van den zwakhoofdigen wandelaar, die, op den boord van een afgrond, zich onweerstaanbaar aangetrokken voelt door de diepte. Die afgrond opende zich elken avond voor ons: zou men wel kunnen weerstaan aan de verzoeking, die, bij meer verzwakking, steeds sterker opkwam, zich zelve te verdoen?»

Alle weken werden er uitgesleept, die zich hadden opgehangen; kon er nergens een eindje touw worden bemachtigd, dan diende daarvoor een reepel van het beddelaken, van het hemd, van den zakdoek. Het was op die wijze dat de brave Mechelaar E..., voor wien het wee te sterk was, een eind stelde aan zijn leven.

Alle voorzorgen werden nochtans genomen: eens het teeken tot slapengaan gegeven, moest ieder zich uitkleeden voor zijn bed, al de kledingstukken ordelijk opvouwen op het zitbankken, dat voor de deur werd geschoven en buiten bleef staan tot 's morgens, vork en lepel erbij. De gevangene behield niets dan een paar sloffen aan de voeten. En toch groeide het getal zelfmoorden aan als eene besmettelijke ziekte; de honger was er de bijzonderste oorzaak van.

Hadden wij dan nog alles ontvangen, zooals het van huis werd opgestuurd, hoevenen zouden, na zichzelf te hebben verzadigd, kameraden van den dood hebben gered! Er werd gestolen onderweg, de bewakers stolen daarna, de officieren op hunne beurt.

Ik las in een dagblad, dat de optelling is gemaakt, als zou van de milde giften in Amerika verzameld, slechts veertig ten honderd zijne bestemming hebben bereikt in de geteisterde streken.»

Alexander Scheerlinck van Brussel, werd te Alten-Grabow negen dagen zonder brood gela-

ten, omdat hij weigerde een kontrakt te teekenen. Hij moest leven op wat watersoep.

Georges Quinet van Brussel, getuigt :

« Ik bevestig dat ik op 6 Augustus 1917 te Alten-Grabow vijf en dertig mannen vond, die reeds twintig dagen zonder brood waren, omdat zij geen kontrakt wilden teekenen. »

Jan Baptist Roelandt van Anderlecht :

« Te Pillau moesten we booten lossen, maar ik weigerde en werd daarom op zekeren dag zoo met den kolf van 't geweer geslagen, dat ik ten gronde viel en mij niet meer kon bewegen : twee mijner gezellen hebben mij naar de barak geleid. Het is ons gebeurd, dat wij honden op straat doodden, en hun nog lillend vleesch verslonden. »

Ook deze getuigenissen zouden we kunnen vermenigvuldigen, maar ze geven allen dezelfde feiten terug, de brutale mishandelingen, de ergelijkste slavernij, ellende, onmenselijkheid.

En dan die scheiding ook van de geliefden ! O, wat gevoelde men nu de banden van het gezin ! In hoeveel dagboeken en beschrijvingen treft ons dit.

Alfons Sevens, de bekende Gentenaar, die ook in Duitschland gevangen zat, en veel indrukken weergaf, hij, die gewoon was te schrijven, een letterkundige immers, vertelt in « Uit het Oog, uit het Hart. » :

« Het kamp te Wurzburg was er een van Fransche soldaten.

Tusschen hen waren territorialen, die in 't begin van den oorlog gevangen genomen werden.

Ik verbleef daar een tiental dagen in de ziekenzaal. Het was in den vollen Zomer, en we moesten reeds in bed, als de koele avondklaarte zachtjes wegsmolt.

Drie bedden van mij lag er een territoriaal met zwarte, te vroeg grijs geworden haren en een paar starende oogen in zijn hoekig gelaat. Hij sprak den ganschen dag geen mensch aan, scheen altijd met zijn gedachten honderden uren verre, liep verlaten weg en weer, en in en uit, — de maajoor liet hem doen, — en rolde aldoor sigaretten. Ik vroeg aan den Franschen ziekindienaar, wat hem scheelde. Hij draaide veelzeggend met zijn vinger op zijn voorhoofd : De bovenkamer niet gansch in orde.

Zekeren avond, als de roze avondlucht zwartblauw geworden was, en de meeste zieken reeds slapen, hoorde ik ingehouden snikjes, als van een heel oud mensch.

Ik luisterde.

Moet het opgekropte menschelijk wee zich niet trachten een weg te banen ? Zijn de traantjes en de snikjes niet de veiligheidsklep voor de kokende gedachten, die den kop zouden doen springen, konden ze nu en dan, al is het ook 's nachts, niet eens uitborrelen ?

't Was onze territoriaal. Ik keerde mij, zoo stil mogelijk en rechte voorzichtig het hoofd. Hij lag in zijn bed op zijn buik, met de handen op het hoofdkussentje, en in de handen een portret. En hij kustte, kustte het ! »

En dan :

« Ik zal natuurlijk niets nieuws vertellen met u te zeggen, dat er in oorlogstijd geen nijverheid

zoo zeer bloeit, — het kogels en kanonnen gieten uitgesloten, — als de fotografie.

Hoeveel millioenen en nog eens millioenen portretten zouden er reeds gemaakt geweest zijn !

Wat is er zoeter voor den mensch, weggerukt van al dezen, die hem dierbaar zijn, — en laat ons hier een diepen huldegroet brengen aan onze Belgische soldaten, die buiten de jarenlange scheiding, met de eeuwige schim van den dood aan hun zijde loopen, — dan terug te denken aan thuis, dan te beproeven zich voor den geest te tooveren de gelaatstrekken, de houding, de doenvijze, het gansche wezen van de naastbestaanden, van broeders en zusters, van vader en moeder, van de kinderen, van de vrouw !

Doch langzamerhand, door de lange, drukken-de afwezigheid, door de stijgende ijlheid van het hoofd, door de wassende zielsarmoede, worden de trekken van de beminde afwezigen vager en vager, als een land, waar onmerkbaar, doch onweersstaanbaar de nacht op zakt.

Men strijdt tegen het verduisteren van die beelden, men tracht telkens en telkens ze weer op te wekken, met vastere lijnen in zijn geest te teekenen ; men slaat naar die aangebeden, wegzinkende wezens de armen uit, zooals de drenkeling, die het zwarte water rond zich voelt stijgen, wanhopig spartelt naar licht en lucht.

Slechts iemand, die celgevang gedaan heeft, kent de volle akeligheid van dat gevoel. Vooral eer hij de cel binnengaat, worden al de meegebrachte portretten afgenomen. Vreest men, dat de beeltenis van vrouw en kinderen de koude cel te goed zou verwarmen !

Doch de straf geraakt uitgeboet en de portretten zijn daar. De geest bezit weer een helder beeld. De vereenzaming verzwijndt, de moedeloosheid slinkt weg, de treurigheid zelf is gemilderd.

Het portret, dat is de voortdurende, de bestendige brief, het echte houvast voor het hart.

In het kampeven grijpen u altijd en overal de klauwen van een schrikkelijke eenvormigheid ; ge wordt een stuk, een nummer. Ge voelt u wegzinken in den poel van de onpersoonlijkheid.

Kortom, het kamp is een levend graf.

O, het portret !

Het leert u, dat ge eens uit uw graf zult en moet opstaan, dat ge ginder verre, zeer verre, een eigen thuis hebt, eigen bloed op u wacht ; een wederheft naar u smacht. »

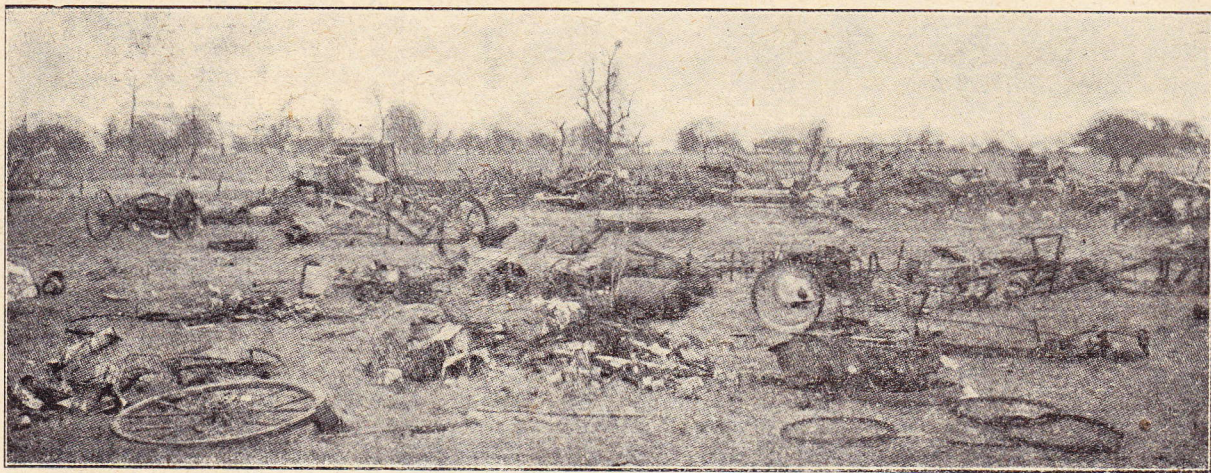
Zoo ging het ook onder de gedeporteerden : o, de vrouw en de kinderen thuis ! Wat zaten er velen met 't hoofd tusschen de handen, als ze een poos mochten rusten en altijd gingen die gedachten naar ginder, naar de eigen familie !

Maar men moest worstelen tegen dat heimwee, tegen de ontmoediging, anders werd men een wrak en ging men ten onder.

Want de dood maaide altijd maar voort.

Hier voor mij ligt een brief van een weggevoerde. Hij schrijft uit een dorp bij het Zwarte Woud :

« Felle koude en geen vuur. Gisteren hadden kameraden wat planken van onder de matrassen gehaald en verstookt. De officier is zoo juist ge-

De door Duitschers vernielde landbouwwerktuigen.

komen en heeft ons gezegd, dat we elk een mark boete moeten betalen, om het hout te betalen. Die geld heeft, moet betalen voor wie er geen bezit. Ze komen daar juist zes lijkendragers halen. Er zijn reeds acht doden dezen morgen. Hoe veel zullen er van avond wel zijn. En dan brengen we ze weg naar het kerkhof bij het bosch, waar de wind door de boomen ruischt, en zoo akelig klaagt.»

Jean Jules Dufour schrijft :

« Deze barak van het lazaret (Ohrdruf) is voorbehouden voor de longziekten. Men sterft er zonder troost. Soms komt de Deutsche aalmoezenier wel eens. Hij ook is gehuld in een grijs-groene velduniform, en draagt hooge leeren getten, en hij heeft de kapiteins-sterren.

Op zijn pet en zijn halskraag herinnert een klein violet kruisje aan zijn ambt.

Gisteren lagen er twee van onze zieken op hun uiterste. Men had hem gewaarschuwd, maar bij vergissing bleef hij voor mijn bed staan en riep met luide, schorre stem :

« Gij gaat sterven. Bied u aan voor de recht-bank van God ! »

Zijn vergissing bemerkend, gaat hij, zonder de minste ontroering, naar de stervenden en treedt er op dezelfde wijze op.

Een van hen, die reeds zachtkens heenging, ontwaakte bij dat getier; de andere luisterde angstig.

De aalmoezenier vertrok en liet de ongelukkigen in de angsten van den dood.

Met Paschen kwam hij in uniform door de zalen, met de hosties in den zak :

« Wie wil er kommuniceeren ? »

En 't was gauw afgeloopen. »

Een ander tooneeltje :

« In een hoek van het door prikkeldraad afgesloten kamp staat een kleine barak vol zinneloozen. Elk oogenblik en in vollen nacht worden velen door een krisis aangegrepen en men hoort dan verschrikkelijke kreten... en worstelingen. Men steekt ze in een dwangbuis ! »

En dan :

« Drie honderd burgergevangenen komen zoo juist aan ; 't zijn Franschen uit het Noorden. Ze vergaan van den honger. De overheid wil onder hen vrijwilligers werven voor den arbeid. Zij weigeren : men sleurt hen van kamp tot kamp, hopen hen aldus te dwingen en dat de tergingen hen zullen doen nadenken.

Drie ouden, mager als geraamten, sterven. Dat gebeurt bij elke verplaatsing. Er zijn knapen bij van tien, twaalf jaar. Ze lijden koude. De meesten zien er deerniswekkend uit in de oude kleeren, vroeger jaketten of goede vesten. »

Men voerde veel gevangenen, zoo burgers als soldaten, in represaille-kampen. Dat gebeurde dan als tegenmaatregel voor een feit, dat de Duitschers de Entente ten laste legden, als het doen werken van Deutsche gevangenen in de frontzone !

Ja, met zulk een verwijt durfden zij komen, die duizenden weerlooze burgers als slaven tot in de vuurlinie joegen ! En men dreef gevangenen tot op het Russisch front. (1)

Wij weten het, dat we slechts een flauwen weerklink kunnen geven van het helsch bestaan onzer weggevoerden en andere gevangenen in Deutschland.

Nu we dit hoofdstuk behandelen, moeten we er op wijzen, dat ook onze krijgsgevangenen naamlooze ellende leden. Ze waren opgesloten in kampen, werden van daar uit naar kommando's geleid, om allerlei werkzaamheden uit te voeren, naar mijnen gestuurd, fabrieken, kanaalinrichtingen, havens, naar het platteland, enz.

Om hun voedsel aan te vullen zond onze regering beschuiten. Ook ontstonden bijzondere vereenigingen in de geallieerde en neutrale landen, welke pakjes met levensmiddelen zonden. Maar er waren zoo veel hongerigen te spijzen en in menig land beperkte men den uitvoer, door eigen schaarschte gedwongen.

Velen zijn uit die hel gevlucht en bereikten

(1) Zie daarover Jean Jules Dufour. « Dans les camps de représaille. »

De vermoorde boomen tijdens den Duitschen aftocht.

Zwitserland of Nederland. Anderen lieten daarbij het leven. Een enkel staaltje uit de vele, waarover René van Vaeren in de «Legerbode» schrijft:

«Toen, in Augustus 1914, onze Koning een beroep deed op de vaderlandsliefde zijner zonen, kwamen duizenden mannen zich onder onze fiere banier scharen. Daartusschen waren veel kloosterlingen en geestelijken, die dienst namen 't zij als brankardiers, ziekendienders of aalmoezeniers.

Velen hunner sneuvelden op het veld van eer, anderen werden gevangen genomen en in Duitse concentratiekampen doodgemarteld of vermoord. Onder degenen die in Duitschland den dood vonden was de Eerw. Pater Brouwers, van het Gezelschap Jesu.

Bij 't uitbreken van den oorlog was de E. P. Brouwers professor van de Latijnsche poësis in het Kollege van het H. Hart, te Charleroi. Zonder een stond aarzeling gaf hij gehoor aan zijn vaderlandsch hart, verliet zijne school en zijne leerlingen en nam in het Belgisch leger vrijwillig dienst als aalmoezenier.

'' Igens de internationale konventie van het Kruis van Genève, dewelke ook door Duitschland bijgetreden was, mogen aalmoezeniers niet krijgsgevangen genomen en in gevangenkampen opgesloten worden. Wij weten welken eerbied de Duitschers aan den dag gelegd hebben voor de internationale konventies van Den Haag en Genève, welke zij, zooals trouwens het onzijdigheidstraktaat van België, als een «papieren vodje» beschouwd en verscheurd hebben. De E. P. Brouwers werd door de Duitschers gevangen genomen en in het kamp van Osnabrück opgesloten. Daar werd hij den 23 Augustus 1915 laffelijk vermoord in de hiernavolgende omstandigheden, waarvan de waarheid en de

echtheid gewaarborgd worden door een ooggetuige, den Franschen infanterie-kapitein Robert, van Versailles, die het volgend verhaal erover geboekt heeft:

«De E. P. Brouwers, die als aalmoezenier in het Belgisch leger dienst genomen had, werd door de Duitschers in het kamp van Osnabrück opgesloten, onder de valsche beschuldiging dat hij het geweer tegen den vijand opgenomen had. In den nacht van 22 op 23 Augustus 1915 poogde E. P. Brouwers, in gezelschap van twee Russische officieren (kapitein Schmidt en een luitenant), uit het kamp te ontvluchten. De drie gevangenen sprongen door een venster van het gelijkvloers der kazerne. De E. P. Brouwers en kapitein Schmidt waren reeds op den koer gesprongen en lagen nabij den prikkeldraad van het kamp plat ter aarde uitgestrekt om er hunnen gezel af te wachten. Toen deze door het venster sprong, werd hij opgemerkt door eenen schildwacht, die aan den overkant van den prikkeldraad geposteed stond. Deze loste vier of vijf geweerschoten.

Op het gerucht der losbrandingen werden de gevangenen in de kazerne gewekt en eenigen, waaronder ik, kwamen aan het venster zien wat er gaande was.

De schildwacht gaf het noodsein en de wacht van het kamp kwam toegesnel. De drie ontsnapt bleven nabij den prikkeldraad hun lot afwachten.

Een dertigtal Deutsche soldaten, het geweer in beide vuisten gekneld, kwamen in den koer en hadden weldra de gevangenen bemerkt.

De E. P. Brouwers was opgestaan en werd dadelijk door de soldaten omringd. Eene hevige woordenwisseling had plaats, tijdens dewelke ik de E. P. Brouwers enkel kon hooren zeggen:

«Nicht! Nicht!» Na twee of drie minuten twist, greep eensklaps een der soldaten zijn geweer en schoot den E. P. Brouwers rakelings dood. Het lijk werd ter plaats gelaten tot 's anderendaags morgens en dan naar het kerkhof gevoerd. De kommandant van het kamp, kapitein Blankenstein, drukte den soldaat-moordenaar de hand en wenschte hem geluk over zijne «heldendaa l.»

* * *

Dat de Duitschers in hun land de dooenvelden van Belgische gevangenen bezoeken. De talrijke grafheuvels zullen hun spreken van de miserie en de ellende, van de folteringen en de moorden, welke onze jongens ten grave gesleept hebben. De talrijke grafkruisen zullen hunne armen in verwijtende gebaren naar hen uitstrekken en in den huilenden wind zullen zij het haat- en wraakgeklag onzer dooden vernemen.»

Veel krijgs- en burgergevangenen werden ziek. Gelukkig ontstond het stelsel van uitwisseling. De «Legerbode» schetst dit bondig als volgt:

«Talrijke Belgische en verbonden krijgsgevangenen, in Duitschland opgesloten, dikwijls in kampen die aan de eerste vereischen van gezondheidsleer en menscheijkheid niet in 't minst voldeden, hebben hunne gezondheid weldra zien ten onder gaan. Dank aan de tusschenkomst van het Rood-Kruis van Genève slaagde eene commissie van geneesheeren van onzijdige landen er in eenige honderden dezer gevangenen, gekozen onder de ergst zieken en zwaksten naar Zwitserland te doen zenden.

De Zwitsersche regeering stelde te hunner beschikking hotels, villas en barakken in de gezondste en schilderachtigste deelen van dit wonderbaar land, onder andere op het meer Leman, te Montreux, te Clarens, enz.

Ongelukkiglijk vermochten de oplettendste zorgen het niet de bovenhand te hebben over de onverbiddelijke kwaal waardoor vele verbondene gevangenen aangetast waren: zij gaven den laatsten zucht, ver van de hunnen, ver van hun land.

Met het vroom gedacht hulde te brengen aan hunne overleden wapenbroeders, hebben twee kunstenaars, beeldhouwer Bernard Callie, Belgisch oud geïnterneerde, en de geïnterneerde luitenant Castel, Fransch bouwkundige, ten aandeken der soldaten der verbonden legers, in de streek van Montreux overleden, een prachtig monument geschapen, dat nu op het dooenveld van Clarens staat.

Dat hunne nagedachtenis ons duurbaar blijve, even duurbaar als deze der soldaten die voor den vijand sneuvelden, want ook zij zijn gestorven voor het Vaderland.»

V.

DE DUITSCHE TERUGTOCHT IN FRANKRIJK.

't Jaar 1917 bracht in de Ententelanden veel hoop, in Duitschland veel teleurstelling.

Waarom toch voerden de Duitschers eind 1916

en begin 1917 duizenden en duizenden burgers als dwangarbeiders naar Noord-Frankrijk?

Waarom kon von Bissing geen voldoening krijgen op zijn verzoek, die deportaties te verbieden en was hij wel verplicht, nu hij eenmaal zijn ambt bekleedde, de hatelijke maatregelen uit te voeren?

De gebeurtenissen der Lente 1917 toonen het ons aan. De Duitschers hadden een nieuwe linie noodig, en deze moest gejaagd aangelegd worden, en daarom schroomden ze niet, hun slavenstelsel in te voeren. Het was de beruchte Hindenburg-linie.

We hebben gezien, hoe en waar het Somme-offensief van 1916 eindigde.

Alle Ententelanden hadden in November 1916 afgevaardigden gezonden naar het Fransch Groot Hoofdkwartier, waar het veldtochtsplan voor 1917 vastgesteld werd.

Dit voorzag een reeks afzonderlijke aanvallen op allerlei punten van het front, zoodat de tegenpartij nooit zijn troepen zou kunnen wegnemen in het eene vak, om ze naar een ander te voeren.

Doch onverwachte gebeurtenissen brachten die plannen in de war: de Deutsche terugtocht en de Russische omwenteling. Bovendien deed Italië niet wat men verwacht had.

Laten we eerst den Duitschen terugtocht nader beschouwen.

In Februari 1917 openbaarde zich groote bedrijvigheid aan het Westelijk front.

Den 9ⁿ ontruimde de vijand Grandcourt voor de Britsche troepen. Hij deed echter weer aanvallen met afwisselend sukses, zooals bij Maison de Champagne, waar hij zelfs 800 gevangenen en 30 machinegeweren nam, maar dat terrein verloor hij opnieuw van 8 tot 12 Maart.

Door deze bewegingen verborg de Duitscher zijn eigenlijk plan: een strategischen terugtocht zonder verliezen. Want door de geallieerde veroveringen in 1916, was de Entente meester geworden van de hoogten en door de overvloedige artillerie maakte ze het verblijf in de valleien voor 's keizers troepen onhoudbaar.

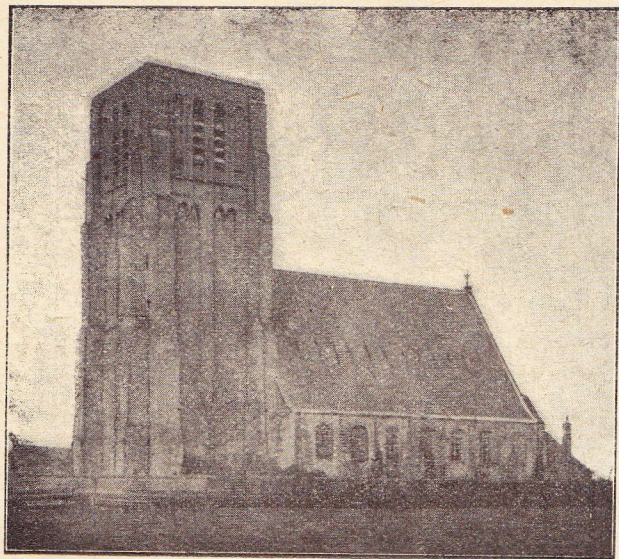
Eerst weken zij op den rechtervleugel, bij de Ancre. De geallieerden bezetten Serre, Miramont, Pys, Warlencourt, Ligny, Le Barque, Gommécourt, Puisieux-au-Mont, Thillois. Daarbij liet de vijand ruim 2000 gevangenen achter. De Engelschen namen bezit van die punten.

In Maart deed de vijand tegenaanvallen, maar Gough hield kloek stand en de tegenpartij ontruimde Ires, het bosch Loupart en Gréville, punten die hij sedert 1914 bezat en zeer versterkt had.

Dit alles was slechts de voorbereiding tot een grooteren terugtocht, dien men een geniale uitvoering van Hindenburg noemde.

Den 17ⁿ Maart wilde Gough een offensief doen tusschen Achiet-le-Petit en le Transloy, in de richting van Bapaume. Maar voor hem stonden slechts achterhoeden. In den namiddag drong zelfs een patroelje tot in Bapaume door.

De Duitschers hadden in het puin dezer stad verdedigingswerken aangelegd, en prikkeldraad

De kerk van Oostkerke.

gespannen, maar na den val van het bosch Loupart en het dorp Grévillers, waren de Britten geheel meester van de hoogten ten Noorden en ten Zuiden der stad, zoodat de Duitschers het verstandig achtten, de plaats maar zonder strijd te verlaten.

Zij vernielden, wat er nog verwoest kon worden, en men moest voorzichtig voortrukken, want overal waren er hinderlagen in den vorm van mijnen, granaten, enz.

Geen huis werd door den vijand onbeschadigd gelaten, men stak de nog gespaarde in brand of blies ze op. Ook alle fabrieken werden neergehaald.

De Britsche patroeljes zagen rookend puin en ze konden nagaan hoe men houtwerk met teer had bestreken, en ook anderszins moedwillig vernielingen aangericht had.

Op de place Faidherbe stond een standbeeld in brons van den bekenden generaal, die in 1871 een overwinning op de Pruisen bij deze stad had behaald. Het standbeeld was natuurlijk weggenomen en men vond nu ten spot een groote kachelbuis op het voetstuk.

De Duitschers hadden eveneens het bevallig stadhuis, een gebouw uit de XVe eeuw in brand gestoken.

Den 25ⁿ Maart, dus een week later, bezochten twee afgevaardigden de ruïne en plots ontplofte in de grondvesten van het gebouw een mijn, welker helsche uitwerking aldus geregeld was; de beide députés kwamen om 't leven.

Van de Sint-Nikolaaskerk stonden slechts eenige verkoole muren meer.

De Duitschers weken op den weg naar Kamerijk, maar werden daar nog beschoten.

De terugtocht werd algemeener in de zone tusschen Arras en Soissons.

Den 18ⁿ drongen de Britten in Peronne en Chaumes. Wat van Peronne door de granaten gespaard was, moest ook nu vernield worden en

de Duitschers hadden er bijzondere kompanies voor aangesteld.

Peronne was zoo onkenneijk, dat men slechts aan eenige naamborden nog hier en daar de richting van straten kon bepalen. Zelfs het kerkhof was omgewoeld en loopgraven doorsneden de graven.

Deuren, houtwerk, vensterblinden, alles was opgestookt. Wat waarde had, werd meegevoerd en het overige in stukken geslagen. Men vond verbrijzelde pianos, zelfs gescheurde boeken en fotos, in gruis geslagen schilderijen. In de hoven had men de boomen doorgezaagd.

Zoo cynisch was de Duitscher geweest, dat hij op een muur van het stadhuis borden had gehangen, met de woorden: «Nicht ärgern. Nicht wunderen». (Zich niet ergeren, u niet verwonderen).

Het regiment van Warwick rukte het eerst de stad binnen en zag op het voetstuk van het weggevoerde standbeeld van Catherine de Poix of Marie Fouché, een spotbeeld. (Die Marie Fouché had bij een belegering der stad in 1536 de burgerij tot weerstand aangevoerd).

Maar niet alleen te Peronne, overal waren de Duitschers als vanden opgetreden. Dit zal ons blijken uit eenige aanhalingen der zitting van den Franschen Senaat op 31 Maart 1917.

De voorzitter Antonin Dubost sprak bij den aanvang: «Ik heb van eenige leden een motie met mededeeling ontvangen over de misdaden door de Duitschers bedreven in de Fransche gewesten, die zij bezet hebben.

Zij luidt aldus:

De Senaat,

«Aan de beschaafde wereld kennis gevend van de misdaden door de Duitschers in de bezette gewesten van Frankrijk bedreven, misdaden tegen het bijzonder eigendom, tegen openbare gebouwen, tegen de eer, de vrijheid en het leven van personen.

Vaststellend, dat deze ongehoorde gewelddaden gepleegd zijn zonder verontschuldiging van militaire noodzaak en met stelselmatige schending van de internationale konventie van 18 Oktober 1907, bekrachtigd door de vertegenwoordigers van het Deutsche rijk,

Verwijst naar de algemeene vermaledijding, de daders dier misdrijven, waarvan door de rechtvaardigheid de bestraffing geëischt wordt. (Handgeklap).

Begroet met eerbied hen, die er de slachtoffers van waren en aan wie de natie plechtig belooft, terwijl zij zich er borg voor stelt, dat zij algeheel herstel van den vijand zullen krijgen.» (Zeer wel.)

De motie bevestigde verder den wil, den oorlog door te zetten tot de vernietiging van het Deutsche imperialisme en militarisme.

De heer Chéron nam dan het woord en deelde mee, dat de Senaatskommissie der oorlogsschade, een zeker aantal leden gelast had de heroverde gewesten te bezoeken. Hij wees op de schending der Haagsche konventie.

Een aantal leden waren naar Chauny gegaan, ten N. O. van Soissons en anderen naar Noyon, Guiscard, Ham, Lassigny, Roye, Nesle en Peronne. Men had die steden en vele dorpen be-

zoekt en het onderzoek zoo nauwkeurig mogelijk geleid.

Overal was men getuige geweest van plundering, stelselmatige verwoesting, barbaarsche daden zonder de minste militaire noodzaak gepleegd.

In het verslag had men alles buitengelaten wat 't gevolg was van den oorlog zelf, van den strijd. Men teekende slechts het kwaad op, uit moedwil bedreven, de aanslagen op het leven en den eigendom.

Van Ribécourt tot Noyon zijn overal de hoeven vernield. Noyon schijnt uiterlijk weinig beschadigd, ofschoon de vijand een aantal huizen opgeblazen en fabrieken vernield heeft. Maar binnen, welk een afkeerwekkende plundering, overal zijn de meubels weggevoerd.

Wij deelen het verslag der bespreking, die op deze mededeeling van den heer Chéron in den Franschen Senaat volgde, hieronder mede:

De heer Aimond: De oversten hebben het voorbeeld gegeven.

De heer Henry Chéron: Wat men niet medenam, heeft men verbrijzeld: de spiegels werden met revolverschoten gebroken. In een kamer van het « Hôtel du Nord » zagen we temidden van puin een brandkas, opengescheurd met een boor. En in dat hotel zetelde de kommandantur.

Een groot aantal senatoren: Bandieten!

De heer Guilloteaux: Het zijn hun wapens.

De heer Chéron: Van af de eerste dagen hebben ze de winkels geplunderd.

Op 6, 7 en 8 Maart 1915, hebben ze in tegenwoordigheid van den adjunkt van Noyon en ondanks zijn krachtig protest, de brandkassen in de « Société Générale » opengebroken. De overste van de kommandantur bestuurdte die inbraak. Later werden zegels geplaatst, doch naderhand weer verbroken. Alvorens Noyon te verlaten, hebben ze alles meegenomen, wat zich in de brandkassen bevond.

De heer Jénouvrier: Dieven!

De heer Henry Chéron: Den 24^{en} Februari 1917, komt een officier, die zich afgevaardigde der schatkist van Berlijn noemt, bij M. Brière, bankier te Noyon, 72 jaar oud. Hij sommeert hem de brandkassen te openen. De heer Brière weigert. Soldaten breken ze open. De huurders waren tegenwoordig. Hun protest was nutteloos. De Duitschers hebben alles meegenomen wat in de bank was: munt, titels, waarden, handelspapieren, juweelen, zilverwerk, boeken en archieven. Toen de bankier de aanmerking maakte, dat de officier toch niets met de archieven doen kon, antwoordde deze: « Ik heb bevel de kassen te ledigen en doe het. »

De heer Ranson: Houd den dief!

De heer Guilloteaux: De bende Bonnot.

De heer Henry Chéron: Zelfde handeling den 27^{en} Februari 1917 in de bank Cheneau en Barbier, waar twee officieren en twee soldaten in de kelders drongen, de brandkassen openbraken en de titels medenamen.

Den 16^{en} Maart, na een aantal woningen en openbare gebouwen ondermijnd te hebben, lieten de Duitschers deze springen.

De dorpen in de omgeving van Noyon werden al niet meer ontzien. Zoo is het dorp Sampigny een echte wildernis. In alle huizen ligt een hoop vuilnis van 30 centimeter. Een handelaar in porselein werd al bijzonder gebrutaliseerd. 's Avonds voor den aftocht deed men hem buiten gaan, en terwijl hij op straat het schotwspel aanzien moest, sloegen de soldaten met hamers al zijn waren stuk.

Te Guiscard maakten de Duitschers zich gereed, om het heele dorp te verbranden, toen de Franschen kwamen; ze hebben dus den tijd niet gehad, maar wat eenige waarde had, was reeds weggevoerd: meubels, linnen, keukengerief: de spiegels lagen in scherven. De soldaten stolen de matrassen onder toezicht van officieren.

Wij traden een huis binnen, dat een apotheek geweest was: te midden van allerlei puin vonden wij portretten met messen doorstoken.

Overal vuilnis! De goten der huizen, de klokken der kerk, zelfs het werk van de klok, alles was meegenomen.

Ook te Ham ziet men overal de sporen van moedwillige verwoesting.

De twee schoonste huizen der stad waren gebruikt, het eene als kasino voor de officieren en het ander als woning voor generaal von Fleck. Daar ook hadden de Duitschers alles geroofd, dat eenige waarde bezat en de rest gebroken. Deuren waren afgezaagd, de ramen met hamerslagen verbrijzeld, de lichtkranen afgerukt en vertrapt. Om dit werk te voltooien, lieten ze in de pianos walgelijk vuil achter.

De heer Guilloteaux: Zoo zetten ze hun handteekening.

De heer Henry Chéron: In het gewest tusschen Ham en het kanaal hebben ze alles plat gebrand: zoo te Esmery-Nallon, Eppeville, Verlaines, Ercheu, Solente. Alles is er verwoest. Te Champien ligt te midden der ruïnen een Duitsch kerkhof met een allegorisch beeld van den vrede. De barbaren hebben niet geschroomd op dit monument te schrijven: « Ter herinnering aan de kameraden, vrienden en vijanden, in den dood vereenigd. »

De heer G. Chastenot: Huichelaars!

De heer Henry Chéron: Ja, welke huichelarij! Een officier heeft ons verzekerd, dat in deze gemeente een doodkist ontgraven was en men het stoffelijk overblijfsel vervangen had door drek.

Algemeen en stelselmatig is de verwoesting te Roiglise, Avricourt, Amy, Margny-aux-Cerises, waar we een der rammen vonden, waarmede de Duitschers de huizen neerbenkten. Een regiment Saksers, dat bijzonder hatelijk is, heeft deze feiten in de omgeving van Margny bedreven. In deze gemeenten hebben de Duitschers de graven geschonden, om er hun dooden te leggen en al het overige bliezen ze op.

Ook te Plessis-Cacheleux was de verwoesting stelselmatig. Van Plessis tot Roye ligt het land als een woestijn. Prachtige hoeven als die van Boursesse zijn slechts treurige ruïnen meer.

Te Roye heeft men alle huizen geplunderd. De klokkentoren werd neergehaald; de klok is er nog in.

Te Nesles bedreven de Duitschers vanaf het

De door de Duitschers vermoorde boomen.

begin der bezetting de ergste gewelddaden. Zij doorzochten de huizen, van den kelder tot den zolder, en legden de hand op alle meubelen en op den wijn.

Schilderijen, spiegels, klokken, kandelaars, bronswerk, kunstvoorwerpen werden weggevoerd.

Als de meubelen van een huis zekere waarde bezaten, hielden de Duitschers den eigenaar voor spionnage aan, en haalden ze, tijdens zijn gevangenschap, de woning leeg.

Eenige dagen voor hun vertrek, beweerden ze, dat ze op bevel van den keizer, alles moesten plunderen, verwoesten en rooven. Dit bevel werd stipt uitgevoerd door het 20^e regiment zware artillerie, het 38^e infanterie en het 6^e jagers te voet, onder de orders van generaal Halin, kommandant der 31^e divisie.

Deze laatste gaf het voorbeeld en liet de meubelen wegnemen van een kamer, die hij vier maanden bewoonde.

Men heeft de klokken uit de torens gewoipen en de stukken werden naar Duitschland gestuurd.

In de laatste week, van 10 tot 17 Maart, leverden de soldaten zich over aan schanddaden: brand, algeheele verwoesting van een zeker aantal huizen, vergiftiging van putten, bronnen en fontein.

Van Nesle tot Peronne strekt zich weer een woestijn uit; Herly werd stelselmatig vernield, de huizen liggen in puin, het kasteel werd afgebrand. En zoo is het te Manicourt, Curchy en vele andere dorpen.

Na te Chauny gedurende twee maanden de maat genomen te hebben der kelders van alle huizen, om te berekenen hoeveel springstoffen er noodig waren, om elk dezer op te blazen, na een verwoede plundering, waarbij meubels weggeno-

men, brandkassen opengebroken, kerken verwoest werden, hebben de Duitschers gedurende twee weken onbarmhartig de gansche stad vernield door mijnen en brand. Niets blijft er over, tenzij een voorstad, waar ze de inwoners ophoopen en die ze naderhand bombardeerden.

Zij schoten in 't bijzonder naar het instituut Saint-Charles, een refuge voor grijsaards en waarmen de zieken onder gebracht had. De stad Chauny, die meer dan 10.000 inwoners telde, is dus slechts een puinhoop meer.

De inwoners der omgeving van Saint-Quentin, die uit de dorpen gevoerd werden, brengen ons de getuigenis van hetzelfde vandalisme. Overal beroofde men haar van de meubelen, welke men dan verbrijzelde.

Men heeft de huizen door opblazen of in brand steken vernield.

Te Vaux-Roupy lieten de Duitschers de kapel van het kasteel en graven springen. Ze vernamen, dat te Seraucourt-le-Grand de doodskapel bestond van een familie, die aan een onzer meest geachte kollega's verwant is. Ze hebben die kapel en de graven opgeblazen. En getuigen verklaarden, dat zij dit werk drie maal moesten herbergen.

Hoe hebben ze den landbouw willen treffen. De ellendelingen zaagden alle fruitboomen af.

De heer G. Chastenot: En de andere ook.

De heer H. Chéron: En zoo ze den tijd niet hadden, om ze af te zagen, verminkten ze de schors om ze te doen sterven. Niets is ellendiger om aan te zien, dan deze voormalige boomgaarden van een rijke landbouwstreek, waar nu appel-, pere- en kerseboomen, 60 centimeter van den grond afgezaagd, gelijk de wrakken liggen van moedwillig vernielde eigendommen.

Langs de wegen is het een echt kerkhof van boomen. Bij duizenden werden deze in de velden neergeworpen. Welk strategisch doel kan met dergelijk vandalisme bereikt worden? Ja, ze gingen zoo ver sommige boomen door dynamietpatronen te vellen. Dat is de verwoesting om de verwoesting of liever, 't is de machteloze woede van een volk, dat Frankrijk benijdt, en dat, nu het onze dapperheid niet kon overwinnen, bij het terug trekken zijn bronnen van rijkdom vernielt.

In zekere gemeenten, zooals te Ham, dwongen ze de landbouwarbeiders, zelf de boomen door te zagen, welke zij in het verleden met zoo veel zorg hadden gekweekt.

Men moet dan ook de gevoelens van wettigen afkeer nagaan. Zij, die de wegen herstellen en voor het meerendeel boerenlieden zijn, toonen hun hevige verontwaardiging over de vernieling der boomen. Zij uitden die in vermaledijdingen tegen de bandieten, wien ze een rechtvaardige kastijding willen toedienen.

En dan al het geweld tegen onze burgerij.

Te Roye, beroofden ze een bestuurster van een kostschool, die daar reeds in 1870 woonde, van haar beddegode.

Te Margny-aux-Cerises, bedreigde een Duitse soldaat met slagen een jong meisje, dat haar lamme moeder en een zieke grootmoeder verzorgde en nog een blinde buurvrouw bij zich gene-

De door Duitschers tijdens hun aftocht
verminkte boomen.

men had, omdat de geweldenaar haar brood en aardappelen eischte. Op gevaar van haar leven moest het dapper meisje het voedsel verdedigen der drie gebrekkigen, wier engelbewaarder ze was.

De bewoners der ontruimde dorpen verklaren, dat zij hun levensmiddelen moesten verbergen en de Duitschers telkens huiszoekingen deden, burgers opsloten en beboetten.

Te Guiscard dwongen ze jonge meisjes buiten te werken, in vollen Winter, wegen te herstellen, zonder de minste deernis voor zwakken. En wie zich verzette, moest naar de gevangenis.

Toen ze te Ham de citadel zouden opblazen, waarschuwden ze de burgers, dat deze bij het signaal van een hoorn, met levensmiddelen voor twee dagen naar de kerk moesten gaan.

Maar vóór het signaal, om twee uur 's morgens, toen de menschen nog slapen, brachten ze reeds de ontploffing te weeg, en er waren slachtoffers van het brutaal geweld.

Te Noyon werden 80 jonge meisjes, van de meest eerbare, van hun gezin weggerukt, ondanks tranen en geklaag, en tot arbeid gedwongen.

Toen de Duitschers aftrekken zouden, brachten ze, naar de verklaring der zuster-overste van Saint-Romuald bij de 500 zieken uit de omgeving Saint-Quentin, naar het burgerlijk hospitaal te Noyon. Deze kwamen hier in zulk een ellendigen toestand aan, dat er dagelijks 7 of 8 stierven.

Men had deze lieden van hun bed gehaald, zonder hun tijd te gunnen iets mede te nemen: lammen, stervenden, negentigjarigen, ja, er was een vrouw bij van honderd en twee jaar. Men heeft er moeten begraven, zonder de identiteit te kunnen vaststellen.

Mevrouw Deprez, eigenares van het kasteel te Gibercourt, had een ernstige hartziekte en moest daardoor te bed blijven. Een Duitsch officier kwam bij haar en gebod, dat ze moest opstaan. De vrouw antwoordde, dat ze zou gehoorzamen, ondanks haar lijden. Ze verzocht hem, zich te verwijderen, opdat ze zich zou kunnen aankleeden. Hij weigerde en eischte, dat ze zich voor hem kleeden zou.

Mevrouw Bègue van Flavy le Martel, had ins-

gelijks een hartziekte. Men voert haar weg. Haar kinderen van 10 en 7 jaar willen haar volgen. De Duitsche officier verbiedt het. De arme kleinen klemmen zich aan de wielen van het rijtuig vast. Zonder deernis met hun tranen en kreten, trekt de officier hen brutaal terug en laat ze op den weg staan.

De heer Bonnefay-Libour: Ellendelingen!

De heer Couyba: 't Is monsterachtig.

De heer H. Chéron: In alle dorpen hebben ze de bewoners van 15 tot 60 jaar gevangelijk weggevoerd, ook meisjes en vrouwen, behalve de moeders van zeer kleine kinderen. Een vrouw uit Holnon zei ons, dat men haar zoontje van 14 jaar meegenomen heeft.

Een Duitsche kommandant van Ham bekeek een meisje van 16 jaar en zei: « Die is voor mij! »

Een vrouw van Ham vertelt, dat zij op 10 Februari vernam, hoe er 600 inwoners weggevoerd zouden worden. Daar zij drie dochters had, liep ze verschrikt naar de kommandantur. Het nieuws bleek echt. Het bevel kwam, te vergaderen op de binnenplaats van het kasteel, met een maximum van 30 kg. reisgoed per persoon.

Terzelfdertijd gelastte men de waarden mee te nemen, maar dat deed men niet. De drie dochters der getuige zijn 18, 20 en 26 jaar. Zij gaan naar de bepaalde plaats.

Van 10 uur 's morgens tot 3 uur 's namiddags wachten de gevangenen in de vinnige koude.

De verwanten komen om nog eens afscheid te nemen. Men jaagt ze met geweld terug, ook met kofslagen.

Om 3 uur vertrekt men voor het station. De Duitschers drijven hun wreedheid zoo ver de beklagenswaardige groep te laten fotografeeren. Naderhand heeft de moeder, waarvan ik u spreek, vernomen, dat haar drie dochters niet werken, maar in een verlaten huis gebracht zijn. Verder nieuws heeft zij er niet van.

Het martelaarschap der inwoners van Chauny was insgelijks verschrikkelijk. Dertig maanden hebben ze onder het meest onverdragelijk en vernederend stelsel geleefd. Ze moesten zelfs de Duitsche officieren groeten, onder bedreiging van gevangenisstraf.

Den 18ⁿ Februari begonnen de Duitschers met de wegvoering naar 't Noorden van alle inwoners van 15 tot 60 jaar.

Den 23ⁿ bevelen ze de overigen, nog 2000 personen, op het plein voor het stadhuis samen te komen.

Zij hoopten hen met nog 3000 inwoners van de omliggende dorpen in de voorstad Brouage op.

Den 3ⁿ Maart werden al die ongelukkigen, ook zieken en gebrekkigen, nog eens bijeen geroepen. Zes uren lang werden ze in oogenschouw genomen, en het was toen zoo koud, dat 27 personen den volgenden dag van uitputting stierven en nog anderen later aan de gevolgen overleden.

Dan werden de ongelukkigen in kelders opgesloten, waar ze meer dan veertien dagen lang de ontploffingen hoorden van munitie, waarmede de Duitschers boven hun hoofd de huizen vernielden.

De ontruiming van zekere dorpen geschiedde

met dezelfde wreedheid. Een herbergierster uit Gricourt, vertelde, dat men zonder de minste voorzorgen haar man uit zijn huis zette. Hij is dan ook gestorven en zij blijft met zeven kinderen achter.

Andere bewoners van deze en nog naburige gemeenten moesten in den nacht vertrekken. Zij legden een deel der reis in beestenwagens af op een dikke laag mest. Van Babeuf naar Noyon moesten ze te voet gaan, met zeer kleine kinderen, en leden honger en koude.

Een aantal dezer rampzaligen stierven van uitputting.

En overal hebben de Duitschers onze landgoeden aldus weggevoerd, zonder hun de noodige levensmiddelen te laten, zonder zieken of kinderen te ontzien.

Zeventien grijsaards uit Roisel kwamen in zulk een staat van afgematheid op hun bestemming aan, dat ze na eenige dagen, tengevolge der doorstande ellende, overleden.

De spreker betoogde dan, hoe, ondanks het lijden, al de bewoners dier geteisterde streken, zich fier en moedig toonden. Ook verklaarde de bevolking van het bezet gebied, dat de Duitschers zeer achteruit gingen, zedelijk en stoffelijk.

De heer Chéron wees dan op de noodzakelijkheid der kastijding van de schuldigen en het herstel der schade van de slachtoffers.

Dan werd de hiervoren aangehaalde motie met algemeene stemmen goedgekeurd.

* * *

De prefekt van Pas de Calais gaf op 26 Mei 1917 een lijstje van de in dit departement door de Duitschers toen aangerichte verwoestingen.

Aantal neergehaalde huizen : 22.500.

Aantal afgezaagde fruitboomen : allen.

Wegvoering: in de weer bevrijde dorpen trof men geen enkelen inwoner aan.

Verwoeste kerken : 132.

Geplunderde fabrieken : 81.

Diefstallen : zeer talrijk ; alles is geplunderd, meegevoerd, enz.

89 gemeenten zijn nog door den vijand bezet.

Voor de Aisne, was dit lijstje bekend gemaakt door den prefekt, van uit Chateau-Thierry, op 8 Juni 1917 :

Aantal verwoeste dorpen : 150.

Aantal neergehaalde huizen : 12.850.

Aantal afgezaagde fruitboomen : 9/10.

Wegvoering van inwoners: alleen de grijsaards en de jonge kinderen met hun moeder werden naar de Fransche linies gezonden.

Verwoeste kerken : 82.

Geplunderde fabrieken : allen.

Diefstal : alles geplunderd en weggevoerd.

508 gemeenten zijn nog bezet.

In de Oise: verslag van den prefekt :

In 14 dorpen zijn alle huizen vernield.

Aantal geheel vernielde woningen : 2280, en gedeeltelijk : 3360.

Aantal vernielde of zeer beschadigde fabrieken : 22.

Aantal mairie's-scholen vernield of zeer beschadigd : 66.

Aantal kerken vernield of zeer beschadigd : 1152, daarvan waren er onder de historische monumenten gerangschikt.

Aantal afgezaagde fruitboomen : ongeveer 1/5.

Diefstallen : zeer talrijk, alles geplunderd.

Wegvoering van burgers : alle inwoners, mannelijke en vrouwelijke, tusschen 15 en 60 jaar, gevangelijk weggeleid.

Alle bezette dorpen zijn bevrijd.

De kommissie, ingesteld om de schending door den vijand van het volkenrecht na te gaan, sprak in haar achtste en negende verslag over het vandalisme, bij de ontruiming gepleegd.

Zij kon nu getuigenissen inzamelen over de misdaden sedert het begin der bezetting gepleegd. Wij lezen er ook de feiten in, die we reeds in den Senaat hoorden aanklagen.

Zeer wreed was vooral ook het wegvoeren der bevolking.

In het 9de verslag lezen we o.m.:

« Er is geen enkele plaats waar de inwoners van beide geslachten, tuschen 16 en 60 jaar, aan het lot ontsnapten naar Duitschland of het Noorden van Frankrijk gevoerd te worden, zonder ontzag voor de smarten der familie of de moraliteit der jonge meisjes, die aan het meest onrustwekkend toeval overgeleverd werden.

Bij die wegvoeringen speelden zich zulke aangrijpende tooneelen af, dat zelfs Duitschers er door bewogen werden.

Zoo gebeurde het te Nesle, vanwaar 180 vrouwen en jonge meisjes en 164 mannen weggevoerd werden op 17 Februari, dat een officier uitriep het vertrek niet te kunnen bijwonen omdat het te triestig was.

Waar is het echter, dat niet allen zoo gevoelig bleken, getuige de twee volgende feiten onder de vele anderen.

Te Douilly moest een jonge vrouw, die daags te voren van een dood kind bevallen was, het bed verlaten, om te vertrekken.

Weenend ging ze voorbij de deur van de dame Wagner en deze, ziende, dat de ongelukkige ter nauwer nood gekleed was, wierp haar een doek over de schouders, en zag haar heengaan met de zekerheid, dat ze niet meer zou terugkeeren.

Een wanhopige vrouw kwam op het stadhuis te Chauny. Zij eischte weenend en jammerend haar dochter terug, een meisje van vijftien jaar, dat naar een voor de moeder onbekende plaats was gestuurd.

De maire bracht haar bij den reserve-officier Bergschmidt, advocaat te Berlijn, die de kommandantur vertegenwoordigde.

Maar deze joeg de vrouw weg, zeggende, dat zij hem stoorde en last veroorzaakte.

De burgemeester trachtte hem nog te bewegen, maar de kerel riep uit:

« Mijnheer de maire, gij weet het immers, want ik heb het u al gezegd en verscheidene malen herhaald, en ik wil niet, dat ge nog met zulke dingen komt aanzetten: de woorden medelijden, menscheijkheid zijn uit het woordenboek geschrapt. Begrepen nietwaar! »

* * *

Kaart van den terugtocht der Duitschers.

We hebben uitvoerig den werkdwang in ons land beschreven. In Frankrijk bestond deze toen al, ook voor vrouwen en kinderen. We zagen het te Rijsel. Nu bleek het, dat de toestand in andere departementen al even ellendig was. Dit nieuws werd thans meer bekend en wekte diepen afkeer bij ieder, die nog menschelijk gevoel had.

Als bewijs geven we hier den inhoud van een plakkaat weer, uit Holnon (Aisne) op 20 Juli 1915 uitgehangen :

« Al de arbeiders en de vrouwen en kinderen van 15 jaar, zijn verplicht alle dagen en ook 's Zondags, van 4 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds (Franschen tijd) op het veld te werken. Rust: een half uur 's morgens, een uur 's middags en een half uur in den namiddag (dus veertien uur arbeid per dag, ook voor kinderen !)

De overtredingen worden als volgt gestraft :

1. De luie arbeiders zullen tijdens den oogst verzameld worden tot een compagnie in een kazerne, onder toezicht van Deutsche korporaa's. Na den oogst krijgen de onwilligen zes maanden gevangenisstraf. Den derden dag zal het voedsel alleen uit water en brood bestaan.

2. De luie vrouwen zullen naar Holnon verbannen worden om te werken. Na den oogst krijgen ze zes maanden gevangenisstraf.

3. De luie kinderen zullen met stokslagen gestraft worden.

Verder heeft de kommandant het recht, om

de onwillige arbeiders dagelijks 20 stokslagen te geven.»

Moet ge een ellendeling zijn, om zoo iets te durven teekenen en dat deed dan toch Gloss, kolonel en kommandant.

De bewoners der bezette dorpen moesten dan nog de officieren groeten en 's nachts de deuren van hun huizen openlaten.

En met een soort van sadisme tergde men bij het gedwongen vertrek nu voor 't laatst de bewoners.

Te Vraignes tastte men de op een hoeve bijeengedreven bewoners af, om hen te berooven van geld en waarden.

Te Tincourt moest vrouw Van Copenolle zich uitkleeden en men ontnam haar dan een rentetitel van 1500 frank waarde.

De heer Villain, een grijsaard van Roisel, moest bij de ontruiming der plaats, met den bakker blijven. Hij bezat toen 150.000 frank titels. De Duitschers wisten zulks.

Den 15ⁿ Maart kreeg de heer Villain bevel op de kommandantur te komen. Men liet hem daar wachten en zond hem eindelijk weer heen onder voorwendsel, dat de chef hem niet kon ontvangen.

Toen de grijsaard in de bakkerij terug kwam, was het valies met zijn fortuin, dat hij onder de dekens van zijn bed verborgen had, verdwenen.

Reeds eenige dagen had hij Duitschers daar